

Ebreju dzīve Kuldīgā 1920os gados

Bramijs Lēnhofs

1. Kāpēc es esmu šeit? Visi mani zināmie senči nāk no Kurzemes, 160 kilometru rādiusā ap Kuldīgu, un daudzi – no pašas Kuldīgas pilsētas. Mana māte, viņas vecāki un abi vectēvi bija no Kuldīgas, tāpat arī senāku paaudžu radi. Mana tēva ģimene bija plašāk izkliedēta, taču viņa māte ir dzimusi netālaļā Sabīlē, un viņas māsa – arī Kuldīgā. Taču es pats esmu dzimis Dienvidāfrikā, tad kādēļ tāda interese?

2. Laikā, kad uzaugu, daudzi manu vecāku radi un draugi arī bija emigranti no Austrumeiropas, īpaši no Kurzemes, arī Kuldīgas. Pat daudzus gadu desmitus pēc tam, kad viņi bija pametuši nebūt ne vieglo dzīvi šeit, šie ļaudis lietoja izteicienu jidišā, "in der Heim" (mājās), lai aprakstītu savu izcelsmes vietu. Mājās mana māte ar mīlestību runāja par Goldingenu. Viņa pirms dažiem gadiem pameta šo sauli, taču es pacentīšos nodot kaut mazliet tā, ko sapratu par viņas bērnību šeit, un izmantot to kā bāzi plašākai diskusijai par Kuldīgas ebreju iemītnieku dzīvi 20.gadsimta sākumā. Autentiskākai izpratnei mudinu jūs aprunāties ar kādu cilvēku, par kura pievienošanos mums šonedēļ esmu īpaši priecīgs, un tas ir mans tēvocis, doktors Eliots Lenfords, kurš ir dzimis Kuldīgā 1910.gadā un ir šeit atgriezies pirmoreiz pēc viņa ģimenes emigrācijas 1928.gadā.

3. Es nevaru sniegt tik detalizētu un kompetentu vēsturisko ainu par dzīvi Kuldīgā vai Kurzemē vai Latvijā vispārīgi kā daži no profesionālajiem vēsturniekiem, kuru stāstīto esat noklausījušies vai vēl klausīsieties. Tomēr būtu interesanti iesākt ar dažiem statistikas datiem, kuri balstīti uz 1881.gada tautas skaitīšanu Kurzemē un parāda dažādu etnisko grupu nodarbošanās izplatību Kurzemes pilsētās. Ebreju populācijas vidū izplatītākās nodarbošanās bija tirgotāji un veikalu īpašnieki, sievietes nodarbinot par ziņnesēm, un dažnedažādas amatniecības profesijas, īpaši skroderi un kurpnieki. Tikai aptuveni 200 cilvēku minēti kā intelektuāla darba veicēji. Šajā statistikā nav iekļauti lauku iedzīvotāji, tātad tajā nav atspoguļots ebreju ieguldījums, piemēram, zemkopībā.

4. Kuldīgā ap gadsimtu miju bija liels ebreju iedzīvotāju skaits. Saskaņā ar 1897.gada tautas skaitīšanas datiem kopējais iedzīvotāju skaits bija 9720 un, atkarībā no izmantotā avota, ebreju populācijas apjoms bija vai nu 2543 (26%) vai 1368 (14%) – jebkurā gadījumā ievērojama daļa. Ebreju iedzīvotāju skaits Kurzemes pilsētās šajā laikā ruka, daļēji tādēļ, ka ģimenes pārcēlās uz lielākām pilsētām kā Liepāja un Ventspils, un daļēji emigrācijas dēļ, īpaši pēc neveiksmīgās 1905.gada sacelšanās, kurai piemineklis atrodas dažu simtu metru attālumā no šejienes. Tomēr ap 1.pasaules kara laiku ebreju populācija joprojām ir ievērojama.

5. 1.pasaules kara agrīnā daļa bija katastrofāls laiks ebreju dzīvei Kurzemē. Grāmatā "Latvijas ebreji" mūsu brālēns Šauls Lipšics rakstīja, ka pēc vācu panākumiem pret Krievijas armiju 1915.gadā "Krievijas armijas virspavēlnieks Nikolajs Nikolajevičs, cara Nikolaja II tēvocis, 1915.gada 28.aprīlī izdeva dekrētu, kurā pavēlēja visu Kurzemes ebreju populāciju izraidīt vienas diennakts laikā. Ebreju apjukums, nemiers un panika šajā neizmirstamajā 1915.gada 28.aprīļa dienā bija neaprakstāmi. Ebreju līderi vērsās ar lūgumu pie varas iestādēm, taču spēja panākt vienīgi izraidīšanas atlikšanu uz dažām dienām. Izraidīto ebreju izmitināšanai tika norādītas piecas guberņas Krievijas vidienē: Mogiļeva, Čerņigova, Poltava, Voroneža un Jekaterinoslava." Lipšicu ģimene, pateicoties izglītoto bērnu pētījumiem atlantā, devās uz Oršu Mogiļevas guberņā, jo tā atradās salīdzinoši tuvu; liela daļa Ventspils ebreju izvēlējās šo pašu ceļu. Taču mana ģimene nonāca ļoti tālā nostūrī, Orehovā Jekaterinburgas guberņā, pašreizējā Ukrainas teritorijā. Braukšana ar vilcienu notika lopu vagonos un šausmīgos apstākļos, līdzī varēja paņemt tikai nelielu iedzīves daļu.

6. Izraidīšanas sekas bija dramatiskas. Līdz 1920.gadam Kuldīgas iedzīvotāju kopējais skaits bija sarucis līdz 4924, tostarp ebreju bija tikai 783, un aprēķini liecina, ka no Kurzemes kopumā ticis izraidīts 40000 cilvēku, un tikai 16000 – 17000 ir atgriezušies savos kādreizējos māju novados. Manas mātes ģimene, ieskaitot manu tēvoci, kurš šobrīd sēž mūsu vidū, pārcieta šausmu pilnu laiku, ieskaitot viņu mātes nāvi, badu un grautiņus, un atgriezās Kuldīgā, tolaik neatkarīgajā Latvijā 1922.gadā. Šeit redzami daži no viņu ceļojuma dokumentiem.

7. Ģimene atgriezās un apmetās uz dzīvi Kuldīgā, tagad jau pilsētā, Kalnu ielā. Mans vectēvs bija miesnieks un tirgoja gaļu Tirgus laukumā. Viņu kā ebreju kopienas sastāvdaļas dzīve kalpo par ceļvedi šīs kopienas dzīvē.

8. Tūliņ pat, 1922.gadā, bērni, kuri ilgstoši nebija apmeklējuši skolu trimdas laikā, tagad atgriezās skolas solā. Šeit redzams Eli kā viens no skolēnu grupas 1922.gadā, un mana māte ainavā ar raksturīgu Kuldīgas skatu 1923.gadā.

9. Ģimene, protams, piedalījās arī ebreju kopienas dzīvē Kuldīgā. Eli nosvinēja savu Bar-Mitzvah 1923.gadā, un tas, protams, skar to tēmu, kuras dēļ mēs visi esam šeit – sinagogas tēmu. Jidiša vārds, kurš apzīmē sinagogu, ir "shul", kura saknes nāk no vācu valodas vārda "Schule", skola. Tādējādi sinagoga bija ne tikai dievlūgšanas vieta, bet arī mācību vieta, un gadsimtiem ilgi sinagogas bijušas mācību un zināšanu apgūšanas vietas, augstu vērtētas ebreju kopienās. Kamēr mācības sākotnēji, protams, tika koncentrētas uz reliģiskām tēmām, arī sekulārā izglītība spēlēja svarīgu lomu. Un, kaut arī man nav vēsturisku pierādījumu, es iztēlojos, ka šī loma ir pieņēmusies svarīgumā 19.gadsimta beigās un 20.gadsimta sākumā.

10. Šo pastkarti, piemēram, sūtījusi mana vecmāmiņa, kura strādāja par guvernanti Odesā; tā ir adresēta krievu valodā, taču rakstīta vāciski, formālajā "Fraktur" rakstā. Kad mana māte gāja skolā Kuldīgā 1920.gados, viņa mācījās piecas valodas: latviešu, jidišu, ivritu, krievu un vācu. Manam tēvocim paveicās apmeklēt ģimnāziju Ventspilī, kur viņš dzīvoja pie savas **mātes/tēvamāsas**.

11. Manas mātes atmiņu kladītē ir ieraksti, ko viņas draugi un skolotāji veikuši dažādās valodās – jidišā, ivritā, krievu un vācu valodās. Nav zināms, cik no šiem cilvēkiem ir pārdzīvojuši holokaustu. Piemēram, šo lappusi rakstījis Moše Sadovičs, kurš tautas skaitīšanā reģistrēts kā strādnieks, joprojām dzīvojošs Kuldīgā kara sākumā, taču par viņa likteni nekas nav zināms.

12. Sabiedriskā dzīve acīmredzami bijusi aktīva. Šīs fotogrāfijas uzņemtas Lag Ba'Omer piknikā – ebreju svētku dienā – 1925.gadā. Tur redzamas arī manas mātes un mana tēvoča klases, abās ir klāt vieni un tie paši skolotāji.

13. Es nezinu, kur atradās pati skolas ēka. Nams Smilšu ielā, tieši aiz sinagogas, kur tagad atrodas mūzikas skola, acīmredzot ir būvēts 1928.gadā un joprojām ir saglabājis to pašu ārējo izskatu. Šī klases fotogrāfija ir uzņemta ap 1930.gadu, un iespējams, ka tas noticis minētajā ēkā.

14. Sociālekonomiskie apstākļi tolaik bija dažādi. Kamēr daudzas ģimenes bija atkarīgas no žēlsirdības dāvanām, un manas mātes ģimene cieta trūkumu, tai pašā laikā pārticība visā visumā pieauga. Līdz 1935.gadam 95 no 205 uzņēmumiem Kuldīgā piederēja ebrejiem, ieskaitot Vulkāna sērskociņu fabriku. Tās īpašnieks bija Hiršmans, kura dvīņu meitas bija manas mātes draudzenes. Mans tēvocis arī atceras draugus, kuri nāca no turīgām ģimenēm.

15. Šī pārmaiņa ir redzama arī ebreju nodarbošanās jomās visā Latvijā. Kopējā Latvijas statistika 1935.gadā var neprecīzi atspoguļot Kurzemes situāciju, kur bija atlicis tikai aptuveni 12000 no aptuveni 90000 arvien vairāk pilsētās mītošo ebreju, taču šo skaitļu sniegtā informācija ilustrē tendences. Ebreji arvien vairāk tika nodarbināti specializētās profesijās,

mākslās un veselības aprūpē, taču vairums joprojām darbojās tirdzniecībā, komercijā un ražošanā, tomēr tagad jau daudz vairāk kā uzņēmumu īpašnieki. Vairums uzņēmumu bija nelieli, nodarbināja tikai dažus cilvēkus, un ražošanas jomas bija ļoti plaša klāsta, visvairāk pārstāvētās no tām bija apģērbu un apavu ražošana. Tādējādi paaudzes – divu laikā viņi no skroderiem un kurpniekiem bija kļuvuši par apģērbu un apavu ražošanas uzņēmumu īpašniekiem.

16. Kā nabadzīgākā iedzīvotāju slāņa pārstāvji, manas mātes ģimene 1928.gadā emigrēja uz Dienvidāfriku, pēc tam, kad divi vecākie dēli bija tur jau iekārtojušies uz dzīvi. Šeit redzami manas mātes tā laika skolas draugi un skolotāji. Daži no šiem cilvēkiem, iespējams, arī emigrējuši, bet daži – varbūt panākumiem bagātākās ģimenes – palika Latvijā, un daudzus gadījumos par viņu likteni nekas nav zināms.

17. Mana vectēva brālim, Nisenam Levinsonam, piederēja mājas Ķīmalē (Ķīmales kroga mājas), kurās abas ģimenes tika nofotografētas ap 1924.gadu. Četri šīs ģimenes locekļi palika Latvijā un tika nogalināti 1941.gadā. Mazdēls Makss, kura tēvs nebija ebrejs, tika izglābts no nāves un mira pirms aptuveni 15 gadiem; viņš bija vienīgais informācijas avots par pārējo ģimenes locekļu gaitām.

18. Informācija par citiem radiem un draugiem ir nepilnīga, taču, iespējams, tiks noskaidrota ar projekta palīdzību, kura ietvaros šobrīd tiek dokumentēti to ebreju likteņi, kuri palika Latvijā holokausta laikā. Dzīves ceļu varianti ir ļoti dažādi. Piemēram, no šajā 1920.gadu vidū uzņemtajā attēlā redzamajiem cilvēkiem divi devās uz Dienvidāfriku, divi uz Izraēlu, divi tikai nogalināti un septiņi liktenis nav zināms.

19. Sinagogas ēka, kuru apspriest esam šeit sanākuši, ir reiz plaukstošas kopienas mēms simbols. Daudzi šīs kopienas locekļi devās nodzīvot garas un auglīgas dzīves citur, taču citiem Kuldīga bija mājas mūža garumā. Retie atlikušie kapakmeņi Liepājas ielas kapsētā simbolizē daudz lielāku bijušo iedzīvotāju skaitu, taču tie, kas tika noslepkavoti 1941.gadā nav pat tikuši pilnībā identificēti, nemaz nerunājot par individuālu piemiņu. Sinagogas restaurācijas projekts ir iespēja izrādīt viņiem cieņu un atzīnību, īpaši lielākas kopienas ietvaros, kam šī ēka bija svarīgs dzīves centrs un simbols.